

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗВ'ЯЗКУ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ З МІЖНАРОДНОЮ ТОРГІВЛЕЮ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТОРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми просторового розвитку виробництва і зовнішньої торгівлі України з позицій моделей нової економічної географії та міжнародної торгівлі, які розробив нобелівський лауреат Пол Кругман. Значущість цих моделей можна порівняти з роботами А.Ейнштейна в фізиці. Аналіз моделей дозволяє робити належні прогнози і приймати ефективні рішення. Ключові слова: Нова економічна географія, центр-периферія, економетрична модель, експорт, імпорт.

В статье рассматриваются проблемы пространственного развития производства и внешней торговли Украины из позиций моделей новой экономической географии и международной торговли, которые разработал нобелевский лауреат Пол Кругман. Значимость этих моделей можно сравнить с работами А.Ейнштейна в физике. Анализ моделей позволяет делать надлежащие прогнозы и принимать эффективные решения. Ключевые слова: Новая экономическая география, центр-периферия, эконометрическая модель, экспорт, импорт.

The paper deals with problems of spatial development of production and external trade of Ukraine on the basis of new economic geography and international trade models, which were developed by a Nobel laureate Paul Krugman. The significance of these models can be compared with the works of A. Einstein in physics. The analysis of models allows to make proper forecasts and reach effective decisions. Key words: New Economic Geography, Core/Periphery, econometric model, export, import.

Нова економічна географія (New Economic Geography – NEG) бере свої витоки з невдоволення науковцями традиційною теорією торгівлі і його припущення досконалої конкуренції та сталих доходів. Кругман у 1980-х рр. розвинув "Нову теорію торгівлі", яку представив через ефекти від зростаючого масштабу та умови недосконалої конкуренції (у формі "монополістична конкуренція", запропонованій А.Діксітом та Й.Е.Стігліцом (1977)). Додатковою функцією в NEG є міжнародна мобільність окремих факторів, ефекти від яких, як ми побачимо, можуть бути досить неочікуваними.

Головне розуміння Нової економічної географії пояснюється формалізацією її через агломераційний механізм або механізм скупчення, що ґрунтується на розмірі ендегенного ринку [4]. Різноманітні торгові моделі передбачають, що сектори, які характеризуються ефектами від зростаючого масштабу, недосконалою конкуренцією і витратами на транспортування, будуть непропорційно активними в місцях розташування з гарним доступом ринку [2].

Що потрібно, так це механізми, які б показували, як агломераційні ефекти можуть виникнути навіть тоді, коли забезпеченість факторами виробництва рівна, і саме це забезпечує Нову економічну географію. Зокрема, NEG-моделі включають три типи механізмів, два з яких спонукають

до промислової агломерації, а третя призводить до зворотнього ефекту - деіндустріалізації. Цими механізмами є:

1. Доступ до ринків і розмір ринку: великі ринки привертають до себе дедалі більше фірм, які залучають більше працівників, що ще більше розширює ринок. Рушійними силами тут є ефект від зростаючого масштабу виробництва і економія на транспортних витратах (при придбанні товарів споживачами). Тоді мобільність робочої сили збільшує розмір ринку.

2. Ефекти від вартості життя: велика різноманітність товарів, посилення конкуренції, великий розмір ринку та економічна агломерація призводить до підвищення реальної заробітної плати (номінальної заробітної плати, скоригованої на продуктивність праці).

3. Ефекти скупченості: До того ж, конкуренція може впливати на прибуток, і приводить до того, що деякі фірми перебазовуватимуться в місця, де конкуренція є менш інтенсивною. Ці сили будуть вести до скорочення агломерації.

Основним фактором, що визначає відносну інтенсивність цих сил, є транспортні витрати (слід тлумачити широко, як торговельні витрати через відстань). Взаємодія є складною, але моделі показують, що в міру скорочення транспортних витрат, як правило, відбувається посилення агломерації.

Охарактеризуємо найбільш поширені моделі нової економічної географії та покажемо їхні ефекти незалежно від базового агломераційного механізму, що береться до уваги (фактор міграції, експортні зв'язки, ендегенне нагромадження капіталу).

Метою статті є обґрунтування необхідності використання економетричних моделей при вирішенні проблем реалізації євроінтеграційних процесів України.

Постановка проблеми. Поняття нової економічної географії для економічних перетворень та інтеграційних процесів на сьогоднішній день ще мало розвинуто. Особливо, якщо порушувати тему щодо місця України в європейському економічному просторі, і що власне робити, щоб не залишитись периферією.

Ступінь розробленості теми дослідження. Поняття «простору» та його вплив на економічні процеси вперше було розглянуто у XIX ст. вченим Тюненом у 1826 році. Найбільш детально розглянув це питання Пол Кругман і отримав Нобелівську премію у 2008 році з економіки за великий внесок у Нову теорію торгівлі та нову економічну географію. Нобелівський комітет заявив, що основним внеском П.Кругмана було пояснення структури міжнародної торгівлі та географічної концентрації багатства шляхом вивчення впливу ефекту масштабу і споживчих смаків на різні товари та послуги [7]. Роботи Кругмана [2], [3] з міжнародної економіки, зокрема з теорії торгівлі, економічної географії, міжнародних фінансів [8], [9] зробили його одним з найбільш впливових економістів сучасності.

Основна модель центр-периферія (The basicCore/Periphery(CP)model)

Відповідно до основної моделі торгівлі з 2 країнами, 2 продуктами та 2 факторами, базова модель Нової економічної географії має 2 регіона, 2 сектора виробництва і 2 види праці (мобільна та немобільна) - звідси і термін $2 \times 2 \times 2$.

- Один сектор (сільське господарство) використовує працю, яка є немобільною. В цьому секторі діють ефекти від постійного масштабу виробництва;

- В іншому секторі (назвемо його промислове виробництво) використовується мобільна праця, та мають місце ефекти від зростаючого масштабу. Існує велика кількість фірм, кожна з яких виробляє диференційовані товари;

- Транспортні витрати в межах кожного регіону дорівнюють нулю, як і транспортні витрати для сільськогосподарського виробництва між регіонами, але транспортні витрати між регіонами для промислової продукції є "айсбергом" - тобто, частиною продуктів, що втрачається в дорозі;

- Споживча корисність має вигляд:

$$U = C_M^\mu C_A^{1-\mu},$$

де C_M - це споживання промислових товарів;

- це споживання сільськогосподарських товарів;

де - окремі промислові товари;

σ - (const) еластичність заміщення між промисловими різновидами;

Оскільки ця модель є моделлю загальної рівноваги, рівновага досягається, коли ринки характеризуються досконалою конкуренцією, прибутки дорівнюють нулю, та жоден працівник не має жодних стимулів для міграції в інший регіон.

Модель втрати локалізації капіталу (The Footloose Capital (FC) Model). Модель FC скорочує круговий причинний зв'язок між попитом та витратами з припущенням, що мобільний фактор (капітал) передбачає повернення доходів в країну його походження. У моделі FC агломерація пов'язана з ефектом внутрішнього ринку, тобто концентрація економічної діяльності виникає через втрату капіталу та фактично його переміщення у більший ринок.

Модель втрати локалізації підприємництва (The Footloose Entrepreneur (FE) Model). Модель FE нагадує модель CP в в тому, що просторова концентрація діяльності вимагає трудової міграції, яка обумовлюється відмінностями реальної заробітної плати. Така міграція - ключ як до попиту так і для витрат кругових причинних зв'язків. У FE моделі, передбачається, що мобільний чинник [кваліфікована праця] використовується лише, щоб описувати ефекти від зменшення постійних витрат при зростаючому масштабі виробництва промислових диференційованих товарів.

Лінійні Моделі (Linear Models). Лінійні моделі показують всі агломерації і дисперсійні сили, що були представлені в попередніх моделях, тому не

дивно, що економічна агломерація і роль торгових витрат в цьому процесі є характерними для обох груп моделей. Однак, промислові фірми стикаються з лінійною кривою попиту та оптимальна вартість націнки залежить від цілої низки факторів, включаючи кількість конкурентів на місцевому ринку. Це відкриває можливості для позитивного ефекту, який діє як окрема сила дисперсії. Через те, що фірми роблять нижчі націнки на продаж товарів в "переповненому" ринку, вони більше зацікавлені в розміщенні на ринку з найменшою кількістю фірм. По-друге, квазілінійна структура переваг означає, що споживчі витрати на промислові товари різних видів залежать від доходу. Як наслідок, відносний розмір ринку залежить тільки від кількості споживачів, що проживають в кожному регіоні.

Модель нагромадження та декапіталізації (The constructed Capital (CC) Model). Ключем до зміни локалізації в моделі CC є нагромадження капіталу в окремих регіонах та декапіталізація інших. У моделі CP, різні зміни (торгові витрати, розмір регіону і т.д.) призводять до міжрегіональних потоків факторів виробництва і товарів. У моделі CC агломераційні сили призводять до нагромадження капіталу в привабливих регіонах та зменшення капіталу в інших регіонах.

Моделі глобальних і локальних зовнішніх ефектів (Global and Local Spillovers (GS and LS) Models). Перша модель припускає, що зовнішні ефекти прекрасно передаються між фірмами у різних регіонах. Відповідно, ми називаємо це «глобальні зовнішні ефекти». Це показує, що економічне зростання може різко змінити економічну географію в тому сенсі, що процес накопичення капіталу та отримання технологій на основі глобальних зовнішніх ефектів може призвести до суттєвих агломераційних ефектів. Однак, як і в моделі CC, географія не має впливу на довгострокові темпи економічного зростання в моделі GS. Друга модель припускає, що зовнішні ефекти складніше передавати між регіонами, ніж у регіонах. З цієї причини, ми називаємо це "локалізованими ефектами передачі капіталу та технологій (LS). В цій другій моделі локальні ефекти впливають на довгострокові темпи економічного зростання.

Модель вертикальних зв'язків (Vertical Linkages (VL) Models)

У цих моделях експортно-імпортні зв'язки з міжсекторною, а не міжрегіональною мобільністю робочої сили, розглядаються як рушії економічної агломерації. В результаті ланцюжків створення додаткової вартості часто існує розрив між тим, що споживачі хочуть і що малі підприємства виробляють, тому блокується обмін інформацією між споживачами та виробниками. Такі неефективні вертикальні відносини негативно впливають на конкурентоспроможність ланцюжка створення додаткової вартості і може гальмувати процес ефективного задоволення попиту на ринку. Взаємовигідні вертикальні зв'язки, з іншого боку, сприяють полегшеній передачі інформації від кінцевих ринків до дрібних виробників.

Невирішена раніше частина загальної проблеми.

Для того, щоб перейти до конкретики, обрано модель «центр-периферія». І для побудови цієї моделі запропоновано, для початку, розглянути відносини України і ЄС з позицій нової економічної географії, а потім перейти до зовнішньої торгівлі.

Варто зазначити, що цікавою тенденцією пізнання ХХ століття стало виведення різноманітних критеріїв і моделей, застосування нетипових методів і аналогій. Ці процеси були ініційовані розумінням того, що всі рівноважні системи функціонують однаково. Тобто кожна система прагне до мінімуму енергії, і будучи виведена з рівноважного стану знову повертається в нього – це один з принципів термодинаміки. Отож, як це не дивно, але економіка підпорядковується тим самим закономірностям, що й мильна бульбашка, що набуває форми шару. Розуміння типовості процесів наводить на думку про можливість використання однотипних моделей для їх опису. Спільна частина всіх галузей науки – це математика, отож не дивно що саме математичні, зокрема економетричні, моделі стали універсальними. Використання економетричних моделей, свого часу, набуло широкої популярності. Деякі науковці пророчили глобальну «моделізацію». Але цей процес зайшов в глухий кут. Це сталося тому, що економетрична модель – це, як правило, функція багатьох змінних, частину з яких дуже важко визначити. Область дії конкретної економетричної моделі достатньо вузька, тобто створити універсальну модель неможливо, але вчені постійно наближаються до цього. Так в фізиці на зміну механіці Ньютоні, яку теж можна назвати моделлю, яка діє в певному діапазоні швидкостей, прийшла механіка Ейнштейна і квантова механіка, які не спростували стару модель, а лише її доповнили. Сьогодні фізики працюють з Великим Андронним Коллайдером над Стандартною теорією, яка буде здатна увібрати в себе всі попередні теорії. І якщо повернутися до економіки, то ті ж самі процеси відбуваються і в ній. Так на зміну торговій теорії Рікардо прийшла теорія Кругмана, яка не спростувала її, а доповнила. Якщо відповідати на питання, навіщо моделювати процеси? То відповідь дуже проста – людство хоче зазирнути в майбутнє, і побачити як працюватиме той чи інший механізм, не будуючи його і не проводячи експериментів. Це необхідно, тому що це значна економія часу, який сьогодні надто дорогий. Моделювання може це дозволити.

Для того, щоб спробувати «зазирнути в майбутнє» і спрогнозувати розвиток міжнародної торгівлі України і ЄС, потрібно розглянути Україну з позицій нової економічної географії. Модель Пола Кругмана «центр-периферія» це дозволяє. Згідно з цією моделлю Україну можна розглядати як «зачинену» до 1991 року систему, яка в тому ж році була виведена з рівноваги – вона опинилась на світовому ринку. Якщо абстрагуватися від світу і зосередитися на країнах ЄС і Україні, то можна констатувати таку ситуацію: рівень реальної заробітної плати в Європі (Великий регіон, по Кругману) значно вище, ніж в Україні. Це є рушійною силою міграції. При цьому відбувається лавиноподібна міграція. Якщо ж цей процес не

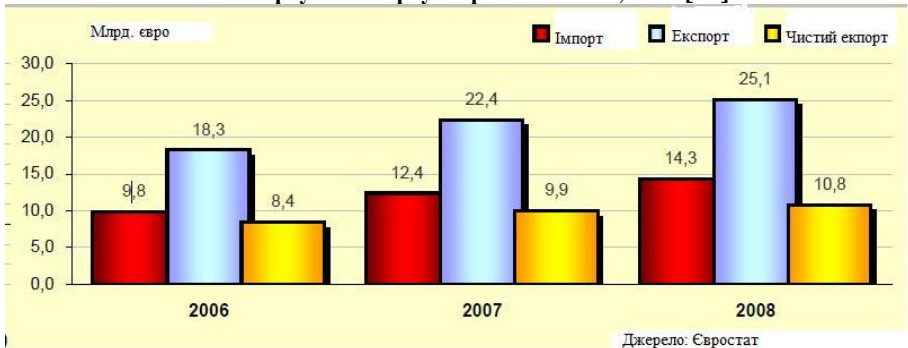
зрівноважиться зростанням реальної заробітної плати в Україні (малий регіон за Кругманом), то відбувається агломерація і перетворення Європи на промисловий центр, а України на сільськогосподарську периферію. Чому на сільськогосподарську, тому що, Кругман допускає рівномірне розташування цієї робочої сили, тобто відсутність градієнту між країнами, і як висновок відсутність їх переміщення. Хоча якщо порівнювати різницю в доходах селян України і фермерів Європи, то це просто прірва. І відсутність переміщення полягає в практично нездоланному бар'єрі, який не під силу нашим селянам (високий рівень цін в Європі, висока технологічність сільськогосподарської праці, опанування іноземної мови). По аналогії з фізичними силами, явища, що призводять до агломерації назвали доцентровими. Протилежні сили – відцентрові. Отож процес, що відбувається в Україні з позицій нової економічної географії – перетворення її на «периферію». Цей факт для європейських прагнень України є аж ні як позитивним. Якщо розглядати Європу як єдине ціле, то присутність периферії в ній не вигідно для її членів, тому і існує фінансовий інструмент – Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), який застосовується для створення відцентрових сил. Створення ЄФРР стало результатом розуміння не вигідності гетерогенності європейської спільноти, її периферійності. Більш суттєво недоліки наявності слабозрозумітих регіонів можна відчувати на державному рівні. Так в Іспанії – це проблема басків, в Італії – північ країни, в Україні – схід. Як стає зрозуміло, розвинуті регіони починають збурюватись і виступати проти периферії, і породжується лінія конфлікту в державі. Зрозуміло, що конфліктна ситуація в державі не є вигідною нікому. Тому влада всіляко намагається вирівняти становище, але якщо не розуміти природу економічних сил, що викликали таку ситуацію, то марно сподіватися на виправлення ситуації. Тут і приходиться на допомогу модель Кругмана. Цікавий аспект моделі, що кожна країна або об'єднання країн постійно намагаються децентралізувати ситуацію, але при цьому зацікавлені в централізації інших країн. Таким чином, здійснюється економічний контроль практично над всіма країнами третього світу, створюється сировинна база для більш розвинутих країн. Це основа економічного рабства, в лещатах якого перебуває добра половина країн Земної кулі. Колишні колонії вкрай поляризовані, і там розвивається лише те, що приносить гроші заокеанським господарям, а легка промисловість, сфера послуг, зокрема освіта і наука, не розвиваються. Але, звичайно, до цього нікому не має справи. Господарі обмежуються гуманітарними програмами.

Останні розширення ЄС додали до «старої» середземноморської периферії в складі Іспанії, Португалії і Греції ще одну – східноєвропейську. Варто зазначити, що розширення ЄС є досить спірним питанням, і, можливо, останнє поповнення викличе зворотну реакцію з боку країн-донорів, які обуряться. А коли Україна досягне того рівня, що й Польща, наприклад, на момент вступу, то цього буде замало. Тобто слід очікувати більш жорстких вимог для нас.

Трансформаційний процес, що відбувається в Україні, є природним. Однак для досягнення якісних зрушень та більших вигод необхідно змінити рушійні сили. Таким чином ми підійшли до теорії торгівлі. В моделі міжнародної торгівлі Кругмана існує підхід, який базується на перенесенні регіональної моделі (моделі двох регіонів) на міжнародну торгівлю. Міжнародна торгівля, за Кругманом, сприймається як збільшення кількості споживачів, тому що в умовах міжнародної торгівлі фірмам доведеться обслуговувати також громадян іншої країни. Це призводить до зростання виробництва конкретної фірми і розширення асортименту. Відбувається поступове збільшення торгового балансу, що показано на Графіку 1.

Графік 1.

Об'єми експорту та імпорту України з ЄС-27, 2008 [11].

Отож перша частина моделі спрацьовує. Але не одразу. Результати від торгівлі не співпадають з прогнозами моделі Кругмана. За моделлю результатом зростання виробництва є збільшення реальної заробітної плати, чого в Україні не відбувається. Отож і не відбувається посилення доцентрових сил, і Україна продовжує впевнено рухатись в бік глибокої периферії.

Важливою частиною моделі Кругмана є пояснення торгівлі між абсолютно однаковими, з економічної точки зору, країнами – виникнення внутрішньосекторної торгівлі. Але ця частина не стосується України, тому що говорити про подібність з ЄС або про економічну політику українського уряду, яка б це забезпечувала в майбутньому цю подібність, зайве.

Якщо спробувати зробити прогноз щодо торгівлі, то, не дивлячись на фінансово-економічну кризу, зростання торговельних потоків продовжиться, але при цьому відбудеться трансформація спеціалізації України в певних сферах. Якщо проаналізувати Таблицю 1, зрозуміло, що Україна спеціалізується на ресурсних товарах. І як не прикро це констатувати, але частка продукції з відносно вищою технологічною місткістю зменшується з року в рік. Варто зазначити, що виокремлення секторів з фактичною порівняльною перевагою не зовсім природний процес, адже часто конкурентоспроможна українська продукція не може вийти на європейський

ринок через неекономічні причини – політичні рішення, розбіжність в стандартах, нечесна конкуренція. Історично сильне сільське господарство зменшує свою частку в торговельних статтях, натомість зростає щороку виявлена порівняльна перевага України у міжнародній торгівлі низькотехнологічними товарами металургії і хімічної промисловості.

Таблиця 1

Імпорт ЄС з України та світу, SITC 2009 [11].

SITC коди	Розділ SITC	Вартість, млн. євро	Частка імпорту ЄС з України, %	Частка загального імпорту ЄС, %
SITC 6	Промислові товари, класифіковані за видом матеріалу	4,921	34,3	2,8
SITC 2	Сировина непродовольча, крім палива	2,457	17,1	3,6
SITC 3	Мінеральне паливо, змащувальні масла і аналогічні матеріали	1,423	9,9	0,3
SITC 7	Машини і транспортне обладнання	1,363	9,5	0,3
SITC 0	Харчові продукти та живі тварини	1,014	7,1	1,4
SITC 5	Хімічні речовини та аналогічна продукція, не включена до інших категорій	808	5,6	0,7
SITC 8	Різні готові вироби	591	4,1	0,3
SITC 4	Тваринні і рослинні масла, жири і воски	440	3,1	5,5
SITC 9	Товари та операції, не включені в інші категорії	69	0,5	0,2
SITC 1	Напої і тютюн	28	0,2	0,4
Всього		14,367	100	0,9

Висновки В цій роботі було проаналізовано концептуальні засади нової економічної географії в контексті розвитку міжнародної торгівлі. На базі моделей Пола Кругмана було складено описову модель торгівлі України в країнах ЄС і зроблені відповідні прогнози. Варто зазначити, що процес зовнішньої торгівлі України не вписується у формат моделі Кругмана, яка передбачає, що розвиток міжнародної торгівлі веде до підвищення реальної заробітної плати. Це означає наявність порушуючих чинників. З великою вірогідністю можна припустити, що цими чинниками є відсутність кроків до реальної конвергенції на шляху євроінтеграції України у спільний ринок ЄС, відсутність економічної свободи практично на усіх рівнях.

Економетричні моделі – чудові засоби виявлення шкідливих факторів, які впливають на кінцевий результат. Вилучаючи їх з моделі і спостерігаючи розв’язок рівняння, можна планувати заходи з покращення економічної

ситуації. Першочерговою задачею для українських політиків і економістів є масштабне їх використання. Важливо те, що аналіз моделей міжнародної торгівлі демонструє неефективність сучасних методів. Сучасними темпами подолання доцентрових сил, які призводять до перетворення України на периферію, просто нереальне. Тобто європейські прагнення України просто примарні, беручи до уваги те, що збільшення периферійних зон в Європі призведе до негативних настроїв серед європейців і значно ускладнить нам членство. Те що здається не так вже й далеко, за розповідями політиків, насправді виявляється складною задачею. Отож це заклик до рішучих дій – виведення економіки з «тіні», а не дипломатичні візити з простягнутими руками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Journal of Economic Geography 5 (2005) pp. 201 – 234 [Текст]; The structure of simple “New Economic Geography” models, Frederic Robert-Nicoud
2. Strategic Trade Policy and the New International Economics [Текст]; 1986
3. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade [Текст]; 1999, П. Кругман, М. Фуджита, Э. Венейблсом.
4. Self-Defeating Regional Concentration Matsuyama [Текст]; Takahasi, 1998.
5. The new economic geography: what transport planners need to know [Текст]; Hugh Wenban-Smith.
7. Nobel Prize Committee [Текст]; The Prize in Economic Sciences 2008.
8. Krugman modeled a 'preference for diversity' by assuming a CES utility function like that in A. Dixit and J. Stiglitz (1977), 'Monopolistic competition and optimal product diversity' [Текст]; American Economic Review 67.
9. Parker G. 1998. Geopolitics: Past, Present and Future [Текст].
10. Spatial Perspectives for the Enlargement of the European Union [Текст]; 2000. European Communities. Luxemburg.
11. Eurostat [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.